

Ad notam: Korunk hőse – Donald Trump [2]

Szilágyi Ákos

Populizmus anno 1990¹

Bevezetés

A *litera.hu* felkérése – és nem pusztán retorikai értelemben – gondolkodóba ejtett: melyik írásomat ébresszem föl szövegsírijából, ahol remélhetőleg az *igazak* álmát alussza, vagy – jobban mondva –, melyiket szökkenené talpra az évfordulók angyalának halottébresztő harsonája azokból az elektronikusan elfeledett rendszerváltó évekből, amikor az *államszocializmus* halálának hírére véve, mintha Nietzsche *esztelen embere* rohant volna végig a kelet-európai társadalmak piacterein, azt kiáltozva: „Az állam halott! Az állam halott!”. Ezt a jóhírt – Nietzsche szellemével teljes összhangban – úgy is lehetett érteni, és úgy is értették akkor sokan, hogy „Saturnales! Saturnales!”, vagyis hogy itt a szaturnália, a karneváli szabadság ideje, beköszöntött az aranykor, nincs többé tekintély, hatalom, korlátozás, cenzúra,

¹ Ez a bevezetés 2009-ben íródott a *Kritika* folyóirat 1990. 12. számában megjelent *Vox populi – vox Dei* című régi írás újraközlése elé a *litera* internetes portál felkérésére, annak a sorozatnak egyik darabjaként, amelyet a portál indított, hogy a rendszerváltás akkor huszadik évfordulója kapcsán a felkértek valamilyen általuk választott saját írásukkal emlékezzenek vissza a rendszerváltás nyitóévére.

osztottság, szabadok vagyunk, mint a madarak és együtt vagyunk, mint mese végén asztal körül a lakodalmas nép.

Ha kelletlenül vagy hitetlenkedve, óvatosan és körülményeskedve is, végül a kádárkori magyar társadalom is megrázkódott és az addigra *porrá őrlődött*, anakronisztikus politikai rendszer – a „vas és acél” pártállami diktatúrája – úgy pergett le róla, mint a rozsdá. (Az persze, ami nem a politikai rendszerhez tartozott, ami, hogy úgy mondjam, a társadalom húsává-vérévé vált a rendszerből, természetesen maradt és mindmáig szerves alkotórészét képezi.) Egyszeriben megpezdült a politikai határ, minden megtelt politikával (politikával, de nem hatalommal!), politikai izgalommal, politikai reményekkel és félelmekkel. Irodalomról, művészetről szinte szó sem esett, hacsak nem abban az értelemben, hogy végre az irodalom, a művészet is megszabadult a cenzúrától, ami addig a tiltott és túrt irodalmat az ellenállás hősi pátozával és a ravasz, madárnyelven csicsergő megalkuvás diszkrét bájával ruházta föl. A kelet-európai irodalom – benne a magyar is – az államszocializmus egyszerre betonszürke és gótikusan rémes lovagkorából *visszaléphetett* a „polgári próza” letűnt, ámde meg nem haladott világekorszakába. Ez persze azt is jelentette, hogy politikai óriásból, a hatalom örök ellenzékéből, erkölcsi ellenlábásából és immorális kiszolgálójából, csahos ebéből visszaváltozhatott azzá a politikai törpévé, amelynek nagyságát, jelentőségét ettől kezdve nem a *politikai, ideológiai és morális érték*, hanem egyedül a szuverén ízlésközösség által elismert *esztétikai érték* és/vagy a kalkulatív racionalitás által elismert *piaci érték* – az eladhatóság – határozhatja meg.

A tiltott irodalom termékei iránti elképesztő mértékű *politikai* érdeklődés, a kiéhezettek mindenevő mohósága már ekkor erősen keveredett a kizárólag botrányokra, szenzációs leleplezésekre éhes bulvárközönség merőben esztétikai kíváncsiságával. A pártállami cenzúra által a tiltott gyümölcs érzéki vonzerejének hatalmával felruházott *tiltott irodalom* kommercializálása, piaci végkiárusítása, az ancien régime politikai kísértetkastélyának piaci titoktalanítása – titkos archívumi anyagok, ilyen-olyan dokumentumok, leleplező emlékiratok és betiltott művek megjelentetése – ekkortól kezdett jövedelmező üzletággá, egyfajta – a piaci kereslethez alkalmazkodó – szolgáltatássá fejlődni, mígcsak nem vált az egész piacot elárasztó dömpinggé, mígcsak nem „csengett le” az egész, mint akármely, a piacon járványok elemi erejével végigsöprő divat.

De hol voltunk még ettől a nyolcvanas évek végén? Amikor például a könyvkiadás jogával nem rendelkező Szabad Téri Színpadok 1987-ben kijárta, hogy a Kiadói Főigazgatóság engedélyezze a *Befejezetlen forradalom* című – akkori szemmel nézve „meredek” szövegeket tartalmazó – történeti szemelvénytáram „műsorfüzetként” való megjelentetését a színház egyik előadásához, és a színház igazgatója, Koltay Gábor azt kérdezte tőlem, mégis hány példányban adjuk ki, én pár ezret, ő tízezret javasolt. Végül viharos gyorsasággal *150 ezer* példányban keltek el ennek a nagyon rossz papírra nyomott, újságosstandokon árult kiadványnak a folyamatos utánnnyomásai. Ilyen időket éltünk. 1987 novembere, amikor a könyv megjelent, kronológiailag karnyújtásnyira volt ugyan a rendszerváltás csillagévétől, a történelmi időben azonban végtelen távolság,

valóságos szakadék választotta el tőle. Például a *Befejezetlen forradalom* folytatásaként összeállított még radikálisabb dokumentumgyűjtemény, a *Tovább! Tovább! Tovább!* 1988-ban csak jó fél éves csúszással jelenhetett meg, akkor is úgy, hogy a kiadó felkérésére végül maga Pozsgay Imre írt róla ajánló lektori jelentést a Kiadói Főigazgatóságnak. 1988 közepén még elképzelhetetlen volt az az átalakulás, ami 1989 tavaszán pár hét leforgása alatt megváltoztatta Magyarországot és egész Kelet-Európát. (Hogy mást ne mondjak, lapom, a *2000* folyóirat, amely szintén idén ünnepli huszadik születésnapját, csakis azért lett egyidős a rendszerváltással, mert 1988-ban, amikor a lapalapítás még „engedélyköteles” volt, a Kiadói Főigazgatóság elutasította a lap „önjelölt” szerkesztőinek – „önjelöltek”, hiszen a szerkesztőket addig minden folyóirathoz a pártállam jelölte ki – lapalapítási kérelmét.)

De 1989-től megtört a jég. Pontosabban: kitört a sajtószabadság és pár évig szinte karneváli légkörben éltünk. Visszatekintve, zavarba is hozott kissé saját publikációim áradó bősége. Mintha mindent egyszerre akartam volna megjelentetni, amit addig nem lehetett. Csak pár cím 1989-1990-ből: *Sztálini idők mozija 1-5. rész*, In: *Filmvilág*, 1988. 9-12., 1989. 1. szám; *Bergyajev – a gondolkodóművész*. In: Nyikolaj Bergyajev: *Az orosz kommunizmus értelme és eredete*, Századvég Füzetek, Budapest, 1989.; *Mr. West a bolsevikok országában*. In: André Gide: *Visszatérés a Szovjetunióból*, Interart, 1989. *Visszatérés a jövőből*, In: Nagy Lajos: *Tízezer kilométer Szovjetország földjén*, Interart, 1989.; *Orwell visszatérése*, In: George Orwell: *Hódolat Katalóniának*, Interart, 1989.; *Orosz alvilág a Szovjetunióban – A „blatnoj” természetrajzához*. In: Kovács

Ákos - Sztrés Erzsébet: Tetovált Sztálin, Szeged, 1989.; *A vágy titoktalan tárgya*. In: Új Hölgylfutár, 1989. 2. szám; *Fel is út, le is út*, In: Liget, 1990. 2. szám; „*Mint hulla a hulla!*” – *Vázlat a szovjet nekrorealizmusról*, In: Filmvilág, 1990. 3. szám; *Adolf Hitler szupersztár* („*Az akarat diadala*” és a „*Bölcsődal*” összehasonlító elemzése) In: Filmvilág, 1990. 1. szám; *Orosz Weimar 1-3*. In: 2000, 1990. 2., 3., 4. számok; *Népi-urbánus, két jóbarát*, In: Századvég, 1990. 2. szám és még sorolhatnám.

Nem tudom, éltem-e akkoriban egyáltalán vagy csak írtam. Vagy az írás volt az élet? Persze, mikor nem az? És mégis, ilyen eufórikus, ilyen túlradó, már-már fuldokló íráskényszer legfeljebb a szerelem és a halál határhelyzeteiben lesz úrrá az emberen. Úgy látszik, a szabadságnak is van egy olyan állapota, egy olyan határhelyzete – az abszolút kezdet – , amely ezekhez a határhelyzetekhez hasonlít, amikor a gúzsba kötő, bénító régi rend már halott, de új rend – a szabadság új rendjét is beleértve – még nincsen, a szabadság nem öltötte még magára a jog, a tőke, az állam fegyelmezett polgári ruházatát, amikor csak a szabadulás eufórikus öröme van, amikor minden lehetségesnek látszik, még az is, hogy nem lesz többé állam, börtönök, igazságtalanság, nem lesz több hierarchia, elnyomás, hatalom, sőt, még az is, hogy nem lesz többé „népi” és „urbánus”, hogy *együtt leszünk*, mint majd a Paradicsomban.

Első gondolatomban valóban az volt, hogy a *Népi-urbánus, két jóbarát* című írást választom az akkori *Századvég* tematikus számából. Őszintén szólva, csak azért nem tettem, mert égen-földön nem találtam sem a számot, sem a kéziratot. Igaz, majdnem ugyanígy jártam azzal a másik írással, amelyet most a *litera* olvasóinak figyelmébe ajánlok, és amely *Vox populi – vox*

Dei címen jelent meg a *Kritika* folyóirat 1990 decemberi számában (a rákövetkező évben pedig, úgy emlékszem, az *Írószemmel* című antológiában is). Végül az Országos Széchenyi Könyvtárban dolgozó néhai tanítványom segített megszerezni a szöveget: beszkennele és átküldte ezt a régi cikket, amely azonban zavarbaejtő módon – a magyar demokrácia húsz éves *politikai egyhelyben topogásának* ékes bizonyítékaként – úgy hat, mintha ma írtam volna. De hiszen csakugyan: nem győzőm ugyanezt írni ma is.

Az igazat megvallva, nem is a *litera* felkérése kapcsán jutott először eszembe ez a régi, elkallódott írás, hanem egy közelesen megjelenő monográfia (*A kékek és a zöldek – Hideg polgárháború Magyarországon*) populizmus-fejezetén dolgozva, illetve az ebből a fejezetből kinőtt és önálló életre kelt kis cikksorozat kapcsán, amely az utóbbi hónapokban *A populista mesebeszéd morfológiája* sorozatcím alatt folyamatosan jelenik meg az *Élet és Irodalomban*. Egyszerűen kíváncsi lettem, mit is írtam én erről húsz évvel ezelőtt. Nos, meglepetésemre, kiderült, hogy ugyanazt, amit húsz évvel később írok, illetve írandó vagyok, mintha Magyarország kacskaringós utakon visszaérkezett volna ugyanoda, ahonnan 1989-ben elindult. Persze, a történeti időben semmit nem lehet ugyanonnan újratekdeni. A liberális demokrácia korszaka Magyarországon *is* lezárulóban van, mi is elérkeztünk az *illiberális demokrácia* küszöbére. Egy nagy közös *társadalmi játszma* megint véget ért és megint *így* ért véget. Új játszma kezdődik. Hogy mit is jelent ez és hogyan kell közeljövönket *politikailag* elképzelni, ahhoz elegendő futó pillantást vetnünk Lengyelországra, ahol a szóban forgó küszöböt már rég átlépték, győzött a populizmus és az

illiberális demokrácia helyi változata kiépülőben van: „A populizmus még sokáig velünk marad és még sokáig ellentmond a demokratikus rendnek az autoriter állam elképzelése, amely a vélt vagy valódi ellenséggel folytatott mindennapi háborújában az állampolgári szabadságjogok megvonására fog törekedni – írja *erről* a demokráciáról Adam Michnik *Halotti beszéd a IV. köztársaság sírja fölött* című elemző írásában. – A populizmus ellenkezik a parlamentáris demokráciával, lenézi a pluralizmust és a kisebbségi jogokat. Először kijelenti, hogy megveti az elitek polgári demokráciáját, ehelyett »valódi demokráciára« törekszik, ahol »egy szakácsnő is elkormányozhatja az államot«. Végül létrehoz egy vezér által irányított államot, ahol egy szakácsnő hozzáértésével irányítják az embereket. Akkor miért hagyja a demokrácia, hogy hatalomra kerüljenek a populisták a demokratikus választásokon? Azok a populisták, akik azt mondják: amíg kisebbségben vagyok, jogokat követelek magamnak, mert ilyenek a te elveid, ha pedig többségben vagyok, megvonom a jogaidat, mert az én elveim meg ilyenek. Mert a demokrata tudja, hogy a demokráciában ellentmondás rejlik; következetesen tolerálja saját ellenségeit, amíg azok erőszakhoz nem folyamodnak. Azt is tudja, hogy ezzel kockázatot vállal, mert nem számíthat viszonzásra.” (Adam Michnik: *Halotti beszéd a IV. köztársaság sírja fölött*². In: ÉS, 2008. április 11. 5. l.)

² Ezt a halotti beszédet nem sokkal a 2010-es populista hatalomátvétel (a „fülkeforradalom”) után Magyarországon is elmondták sokan és sokféleképp az 1989-ben „jogállami forradalommal” létrejött Harmadik Köztársaság sírja fölött. Lásd például: *Beszédtröredék a „húsvéti” alkotmányról*: http://www.szilagyiakos.hu/tanulmanyok/az_alaptorveny_elfogadasanak_5_evfordulojara.pdf

Szilágyi Ákos

Vox populi – vox Dei

(Kritika, 1990. 12. szám)

A nép nem barátja a népnek. A nép nem igyekszik a nép kedvében járni. A nép nem a nép hangján beszél. A nép nem táplál különösebb rokonszenvet a nép iránt. A populizmus nem a nép ideológiája, hanem a nép megnyerésének és lekenyerezésének ideológiája. A demokráciának, a démosz – a vagyontalan szabadok – uralmának semmi köze a populizmushoz, ám a modern politikában teljes joggal beszélünk elituralomként a „populista demokráciáról” és „populista diktatúráról” egyaránt, lévén csak az egyik elit – a hatalom igényével fellépő új, rivális elit – lehet *néppárti* a másik – az uralmat gyakorló régi – elittel szemben. A nép nem fogja a nép pártját, nem üt pártot maga mellett.

A *peuple* – a francia forradalom „népe” – nem néppárti volt, hanem szabadság-párti, egyenlőség-párti, testvériség-párti. A „harmadik rend” nem pártolta a „népet”, hanem maga volt a nép, amely megszüntette elszigeteltségét a politikai közösségtől, és – mint mondani szokás – uralkodóvá tette a népet a politikában. A populista politikai rendszerekben, akár demokráciák, akár diktatúrák, nem a nép uralkodik, hanem a népre hivatkozó, a népi „alulnézetet” *felülről* képviselő „nem-

nép”, a politikai elitnek az a csoportja, amely a „nép” kártyáját – ezt a kincset érő adu-ászt – játssza ki a politikai elit másik, rivális csoportjával szemben.

Populizmus és elitizmus

A populizmus mint a modern politika egyik univerzális stílusa, „a nép” mint politikai ideológia vagy politikai ideológiák eleme, nem más, mint a társadalmi „lent” *megszólítása* „fentről”, a társadalmi „fent” alászállása, *azonosulási kísérlete a „lenttel”*, akár lelkiismereti okokból fakad ez, mint például az orosz narodnyikoknál a 19. század végén, akár politikai érdekből, mint például a dél-amerikai diktatúrák némelyikében századunkban.

Természetesen különbség van Zapata és Perón populizmusa között. A populizmus nem mindig tudatos megtévesztés. Populisták lehetnek diktátorok, demokraták, forradalmárok, szocialisták és konzervatívok, sőt zöldek és alternatívok is. A populizmus valamilyen kombinációban megtalálható a gandhizmusban, az 1917-es orosz bolsevizmusban, de az olasz fasizmusban, a román Vasgárdában, a közép- és kelet-európai parasztmozgalmakban és – közel eső példával élve – a kádárizmusban is. De ha így van, akkor van-e értelme egyáltalán a „populista” jelzőnek? Ha Borisz Jelcinre, Wałęsára, Iliescu elnökre vagy Csurka Istvánra, Torgyán Józsefre – különböző összefüggésekben – egyaránt a „populista” jelzöt alkalmazzák, ha a populizmus hol „a demokrácia megmentését”, hol „a demokráciát fenyegető legfőbb veszedelmet” jelenti, akkor felmerül a kérdés: használható-e egyáltalán az elemző és értel-

mező politikai gondolkodás számára?

Ha valóban elemző és értelmező politikai gondolkodásról van szó, akkor minden bizonnyal. Hiszen ennek éppen azzal kell kezdődnie, hogy tisztázzuk: az Isten helyére léptetett Népre milyen politikai csoport hivatkozik, a „nép hangján – Isten hangján”, amellyel szemben minden más hang hamis – a „nem-nép”, vagyis az elit melyik pártja szólal meg, és „a népet” milyen „nem-néppel”, az elit milyen más csoportjaival állítja szembe mint „néptől idegenekkel”, „népietlenekkel”, avagy „népellenesekkel”. Vagyis a populizmust szociális és politikai tekintetben mindig az minősíti, milyen elitcsoportok milyen elitcsoportokkal és egyben milyen intézményekkel állítják vagy fordítják szembe „a népet”, és mit jelent ez a szembeállítás a politikai gyakorlatban: politikai szlogent, retorikát, netán „közvetlen népi akciók” szervezését, diktatórikus fordulatot? A kérdés tehát először is mindig az, hogy „a” népet mint *mit* – istenséget, természetet, szociális igazságot, öserőt? – *állítják* és „az” elitet mint *mit* – plutokráciát, arisztokráciát, bürokráciát, értelmiséget? – *tagadják* a hatalomért vetélkedő vagy háborúzó elitcsoportok (leggyakrabban: az uralmi elit ellen vonuló ellenelit).

A nép és a nem-nép e szembeállítása, bármi legyen is éppen aktuális politikai értelme, a romantika korába nyúlik vissza. A „nép” és a „nem-nép”, a szociális „lent” és a szociális „fent”, az „irányítottak” és az „irányítók”, a testi és a szellemi munka nagyon is létező szembenállásának a romantika ideológusai kezdenek új kulturális jelentést tulajdonítani: „nép” és „nem-nép” úgy kerülnek szembe egymással, mint a „természeti” a „szellemivel”, az „igazi” a „mesterséggel”, az „ártatlan” a „bűnössel”, az

„angyali” a „démonival”, az „ösztönös” az „ésszerűvel”. Az Ész új keletű istenítésével szemben a Nép istenítését fogalmazza meg a romantika: az Ész és letéteményesei, a racionalista felvilágosítók veszedelmes és bűnös kerítővé válnak, akik a Népet legértékesebb javaiból akarják kiforgatni, „megmételtyezik”, „rossz útra vezetik”. *Valójában azonban itt nem az Ész áll szemben a Néppel, hanem két elit és két legitimációs ideológia áll szemben egymással.* Ahogy az Ész mint különféle politikai gyakorlatok és döntések igazolása nemcsak „népellenes”, hanem „észellenes” is lehet, úgy a Nép ideologémája sem csak „észellenes” lehet, hanem „népellenes” is. (Elegendő talán itt a „népbíróság”, a „népítélet”, a „népellenesség” fülünkben még ismerősen csengő fogalmaira utalni.) A romantika „Isten=Nép” képletének politikai szermbefordítása a parazita, néptől idegen elittel, „a nép pártjára” állás – a populizmus ideológiai „állandója”.

Ami a népi világszemléletben, a szociális alulnézetben csakugyan megtalálható – az általános elitellenesség, a tudással, a szellemi munkával, a jogi és politikai procedúrákkal szembeni gyanakvás –, azt itt az elit egyik csoportja politikai szintre emelve más elitcsoportok ellen használja fel. Ha Menenius Agrippa sokat idézett legitimációs példabeszédéből indulunk ki, amelyben a népi világszemléletet a „parazita fej” és a „dolgos végtagok” ellentéte példázza (a „fejvétel” – az állam „fejének” vétele – a francia forradalomban *jelképes aktus is volt!*), akkor a populizmust olyan „fejként” kell elképzelnünk, amely a „dolgos végtagok” álláspontjára helyezkedik más, „testidegen”, „parazita” fejekkel szemben, amelyek a „népi testet” bitorolni akarják. A népi világszemlélet egyes, izolált elemeinek kiragadása, idealizálása és politikai síkra vetítése egyrészt „a nép” megnyerését, másrészt a

rivális elit eltávolítását szolgálja. Mert mást jelent az „aki nem dolgozik, ne is egyék” követelménye a népi mentalitás síkján és mást jelent elitesoportoknak más elitesoportokkal szemben megfogalmazott politikai ideológiájaként.

Populizmus és antikommunizmus

Talán az eddig mondottakból is kitűnt, hogy a populizmus és az elitarizmus nem önálló eszmei és politikai irányzatok, nincs saját eszmei magjuk, tradíciójuk, ellentétben a liberalizmussal, a szocializmussal és a nacionalizmussal. Az elitizmussal vagy elitarizmussal kapcsolatban, igaz, föl sem merült, hogy önálló politikai irányzat lenne. Valójában azonban a 19. és 20. század vidéki radikális mozgalmából kinövő populizmusok sem hoztak létre új politikai eszmét. Nyilvánvaló, hogy az észak-amerikai farmerek, kistulajdonosok populista pártját a múlt század (értsd: 19. század! – Sz.Á.) végén is világok választották el az orosz narodnyikok mozgalmától, hogy a magyar kisgazdák politikai pártjának édeskevés köze volt és van Perón, Vargas vagy a francia Poujade néhai populizmusához. Még a „harmadik út” eszméje, amellyel pedig a huszadik századi populista mozgalmak – különféle megfogalmazásban – a leggyakrabban léptek fel a világtársadalom félperifériájára vagy perifériájára szorult régiókban és országokban, még ez az elvont „harmadikutasság” (se jobb, se bal; se kapitalista, se szocialista stb.) sem alkot olyan eszmei alapot, amely politikailag közös nevezőre hozhatná a populista mozgalmakat.

Populizmus és elitizmus a politikai életnek és eszmetörténetnek inkább formális kategóriái; ellentétes módok

vagy előjelek, amelyek hol a „középrétegeken” belül folyó érdekharcot, hol a régi és új elitek szembenállását, hol pedig a politikai helyzetet minősítik. Minden önálló, saját tradícióval rendelkező politikai eszmének lehetséges populista és elitárius megfogalmazása. Nemcsak a szocializmusnak vagy a nacionalizmusnak különféle irányzatait lehet populista módon megfogalmazni, hanem a liberalizmus irányzatait is. Nemhogy a szabadság eszméjének, de a kapitalizmus és a piac eszméjének is lehetséges populista megfogalmazása, mint azt a „népi kapitalizmus” ideologémája és újabban az antikommunista orosz populizmus piac-pártisága mutatja. Ebben a populista megfogalmazásban a piac úgy jelenik meg, mint a parazita elit megbüntetésének eszköze, mint „Istene ostora”, amelyet a régi nómenklátúra-elit felé suhogtatva az új elit, mint „új Mózes” kivezeti népét a „kommunizmus fogságából” a kapitalista „ígéret földjére”. A piac, sőt a Piac – a Történelem Megoldásának üdvtörténeti kulcsa. Mihelyt ez a kulcs megfordul a Történelem zárjában, az ajtó kinyílik és a Történelem ünnepélyesen „véget ér”.

A populista piacpártiság prófétai hangú képviselői hirdetik ki a végítéletet az állam fölött. A piacot azonnal „be kell vezetni” vagy legalábbis szigorú határidőt szabva bevezetésének: hatszáz nap vagy ötszáz nap alatt. A népért – nem ellene. A populizmus ugyanis mindig azt az ígéretet tartalmazza, hogy „a népnek” – ha azt csinálja, amit a népért élő-haló elit előír neki – „jó lesz”, és ahhoz, hogy a nép számára ez a „jó” elképzelhető, a „jó világ” beköszöntéig – addig és nem tovább – tartó gyötrelmes út pedig elfogadható legyen, az ígéret teljesülését határidőhöz, méghozzá igen rövid határidőhöz köti. Nem véletlenül volt olyan

erős egykor a kommunizmus politikai ideológiájában ez a *határidős ígéretés*. Hiszen – kell-e mondanunk? – populista nemcsak az antikommunizmus lehet, hanem a kommunizmus is. Sőt, azokban a kelet-európai országokban, ahol – Magyarországgal ellentétben – az elmúlt évtizedekben nem jöttek létre számottevő középrétegek, a populista kommunizmus szinte közvetlenül csapott át populista antikommunizmusba, gyakran – mint például Oroszországban, de részben Romániában, Bulgáriában is – éppen a néhai – bűnbánó, megvilágosodott, politikai privilégiumaikról immár önként lemondó, a „néphez” megtérő – kommunisták vezetésével. (A történeti sorban a Párttal, az „új osztállyal” szembeforduló, a „nemzet”, a „józan ész” útjára lépő *revizionista kommunistákat, nemzeti kommunistákat* és végül a *reformkommunistákat a populista kommunisták*, helyesebben *az antikommunista kommunisták* követték.)

A régi, kommunista elit, a „nómenklatúra” totális hatalomgyakorlását, „élcsapat”-szerepét egyfajta *karizmával* legitimálta. Elitarizmusa nem a *szakmai tudás* világi, racionális, szakmai szempontból megítélhető és ellenőrizhető *ideológiáján* alapult, hanem olyan *kegyelmi adományon*, amely a történelem titkába való beavatottságot, a történelem belső tervének ismeretét és ezáltal a jövő birtoklását jelentette. Erre a tudásra kezdettől fogva a szakmai értelmiségi csoportok jelentették a legnagyobb veszedelemet, különösen, amikor a politikai döntések ésszerűségére is kiterjesztették a szakmai racionalitást. Ezzel szemben a kommunista párt-elitek mindenkor „az” értelmiség és „a” nép populista szembeállításával és kijátszásával próbáltak védekezni és nem is eredménytelenül.

„Az” értelmiség mint „a” néptől elrugaszkodott, „idegen” – és ezzel együtt mindjárt „ellenséges” – hatás alatt álló és cselekvő, „megvásárolt”, „lefizetett” *kisebbség jelent* meg (a populizmus szóhasználatában a kisebbség már eleve valami rosszat, fenyegetőt, nem-igazit jelent), amely veszedelmesen autonóm „eszét”, „néptől-nemzettől” független (valójában a régi elit uralmát veszélyeztető) szakmai tudását idegen érdekek szolgálatába állítja, arra használja, hogy „szövetséget kössön az ördöggel”, és „a népi javakból” nagyobb részt kanyarítson ki a maga számára, tehát élösködjön „a” népen.

Az értelmiségnek mint *kisebbségnek* a szembeállítása a *többségi* néppel olykor – mint 1968-ban Lengyelországban – odáig ment, hogy az érvelés alátámasztására az antiszemitizmust is fölhasználták. Az antiszemitizmus nem lényegi tartozéka a populizmusnak, de a populista érvkészletből ritkán hiányzik teljesen. Egykor ez a fajta populizmus a kommunista elit támadásideológiája volt, ma azonban védelmi ideológiává alakult át. Értelme abban áll, hogy a liberális, reformista, piac-párti új értelmiségi elitet a társadalom tömegeitől elszigetelje. Romániában, mint a bányászok értelmiségellenes pogromja mutatta, ez majdnem tökéletesen sikerült: „a” néptől elszakadt, „nyavalygó” entellektüelek *népi megbüntetése* és egyben a társadalom megszabadítása az „élösködőktől” – úgymond a „nyugalom és rend”, a „stabilitás és jólét” érdekében – nemcsak azt mutatta meg, hogy a régi-új elit kiktől tart leginkább, hanem azt is, hogy értelmiség és nép között itt szociális és kulturális szakadék tátong: *nincsenek középrétegek*. Nagyon hasonló a helyzet a Szovjetunióban, elsősorban Oroszországban, még ha itt erős „baloldali populizmus” is létrejött, a liberális értelmiségi elit

és a Jelcin nevével fémjelezhető populizmus blokkjaként. A fennálló rendszer közgazdasági, szociológiai kritikája és erkölcsi elutasítása, a szakmailag „tudatlan”, „dilettáns”, csak privilégiumait féltő „élősködő”, „korrupt”, „néptől idegen” elit jól ismert populista kritikájával párosul: „ők” azok, akik végromlásba akarják dönteni a nemzetet, akiktől „el kell venni”, amit összeharácsoltak, akiket meg kell fosztani privilégiumaiktól, akiktől „meg kell tisztítani a társadalmat”.

Minden populista érvelés sarokköve a „korrupt”, „élősködő”, „igazságtalanul” meggazdagodott rétegek vagy egyszerűen a „gazdagok”, a „plutokraták” vagyonának elosztása: *a gazdagság megszüntetése a szegénység megszüntetése helyett.* Természetesen ott, ahol számottevő középrétegek vannak, vagyis a társadalom *többségének* van veszítenivalója, *ez a* populista érvelés nem lehet átütő erejű, sőt, igen könnyen visszaüthet az ilyen érveket megfogalmazó politikai elitre. Jól mutatja ezt, hogy Magyarországon a „régis rendszer haszonélvezői”, a „korrumpálódott vezetők”, a „nagy nyugdíjasok” elleni populista kezdeményezések sorra megtorpantak, jelképes aktusokra szorítkoztak. Minthogy nálunk a Kádár-korszak utolsó másfél évtizedében jöttek létre számottevő középrétegek, sőt az „újgazdagok” valóban vagyonos rétege is, mindig társadalmi elbizonytalanodást váltanak ki a populista tömegakciók: vajon hol kezdődik és hol ér véget a vagyoni állapot politikai alapon történő firtatása. *Márpedig a két „nagy párt” (az MDF és az SZDSZ) a középrétegek érdekeit politizálta, még ha egymás ellenében is.* A populista antikommunizmus ezért vagy választási retorika, politikai taktika, vagy – radikális megfogalmazásban – a „nagy pártokon” belül kisebb csoportok és a „kis pártok”

ideológiája volt. Hogy Magyarországon a populista antikommunizmussal milyen kevésbé lehetett valódi befolyásra szert tenni, azt nemcsak a Magyar Október Pártja, hanem a Szociáldemokrata Párt csődje is mutatta. Az antikommunizmus megadhatta egy párt „kezdősebességét” (SZDSZ, Fidesz), színezhette választási retorikáját (Kisgazda Párt), de politikai mondanivalónak, programnak kevés volt ahhoz, hogy akár csak „középpártot” csináljon belőle, hogy tehát a politikai élet színtereinek legaktívabb társadalmi szereplői, a középrétegek elfogadják. Hogy melyik párt mivel nyerte meg ezt vagy azt a réteget (a Kisgazdák „új földosztással”, a szabaddemokraták a piacgazdaság eszméjének radikális képviselőjével, a Fidesz a vitalitás, a szakszerűség új stílusával stb.), ebből a szempontból mellékes. Nagyon is a sajátos magyar viszonyokra vall, hogy a többé-kevésbé elkerülhetetlenül populista jellegű elnöki rendszert elutasították a középrétegek. Igaz ugyan, hogy az „erős elnöki hatalom” koncepciójának megbuktatásában szerepet játszottak közvetlen pártpolitikai érdekek is, a döntő mégis a középrétegek politikai súlyának alábecsülése volt, az a téves elképzelés, hogy Magyarországon a középrétegek nem bírják el a gazdasági krízis és a rendszerváltás kettős terhét, s ezért, ha nem is diktatúrára, de szilárd tekintélyre van szükség. Magyarországon liberális demokrácia alakult ki, míg – Csehszlovákia kivételével – a többi közép-európai, kelet-európai és balkáni ország a populista demokrácia és a populista diktatúra választóján áll jelenleg. *Persze, ha a középrétegeket „felőrli” az egyre mélyülő gazdasági válság, akkor Magyarország is könnyen a populista alternatíva előtt találhatja magát.* Hogy ez a veszély csakugyan létezik, azt nemcsak a jobboldali és baloldali populizmus ideológiai jelenléte

mutatja. Nemcsak politikusok és politikai erők állnak készenlétben, hogy „belebújjanak” a megfelelő jelmezbe. A populista fordulat veszélyét immár egy társadalmi megmozdulás – a taxis-blokád – is jelzi. Hiszen ez éppen azt mutatta meg, hogy a lecsúszástól rettegető, annak leginkább kitett alsó középrétegek populista alapon könnyen maguk mögé állíthatják a politikai képviselőt nélkül maradt „kisembereket”, „kisnyugdíjasokat”, munkanélkülieket és a társadalom lumpenizálódott rétegeit. Márpedig ennek következménye a piaci modernizáció csődje és a liberális demokrácia összeomlása lehet.

Két populizmus Magyarországon

Nemigen volt az elmúlt időszakban politikai párt, a néhai állampárt elgyámoltalanodott utódpartjait kivéve, amelyek retorikájából, választási kampányából a *populista* antikommunizmus eszköztára hiányzott volna. De már a felhasználás módjában, az érvelésben is jelentős és jellegzetes hangsúlyeltolódások voltak, mindenekelőtt a középrétegek érdekeit politizáló két „nagy” párt között. Míg a régi, pártállami kommunista elit karizmatikus elvű uralmát az SZDSZ elsősorban a szakszerűség, a kalkulatív, vagyis piaci racionalitás szemszögéből kérdőjelezte meg, addig az MDF ezt elsősorban a nemzeti elhivatottság, „a nemzet érdeke” alapján vonta kétségbe. A kétféle antikommunista argumentáció mögött az új elitek kétféle önlegitimációja húzódott meg, amely azonban szinte azonnal kétségbe vonta a nem-kommunista politikai ellenfél létezési jogát is, itt a szakszerűségre és racionalitásra, ott a nemzeti elhivatottságra hivatkozva. A liberális elitarizmus

ugyanis a szakszerűség, a racionalitás alapján vitatja „a nép” politikai kompetenciáját a kapitalizmus helyi változatának kialakításában. Jobb, ha az akut válság, a rendszerválság körülményei között ezt a „szakemberekre”, politikusokra, menedzserekre, kis- és nagykapitalistákra bízják, akik értenek az árupiac nemzetközi nyelvén, kiterjedt külföldi kapcsolataik vannak, tisztában vannak vele, mi a teendő. A „nép” örökös lázongása a zuhanó életszínvonal, infláció stb. ellen csak az elit munkáját nehezíti, a népnél fogalma sincs róla, milyen helyzetben van a gazdaság, nem is igen lehet neki megmagyarázni, holott az elit egyre csak azon fáradozik, hogy amit a szakképzetlen, dilettáns vagy ideológiától vezérelt, régi elit tönkretett, helyrehozza, szaktudásával működőképessé tegye, és elhárítsa egy újabb – ezúttal „a nemzetre hivatkozó” – dilettáns, a szakszerűségi racionalitással szembehelyezkedő elit uralmának veszélyét.

A nemzeti elit ezzel szemben a nemzeti elhivatottság, a nemzeti érdek egyedül „hiteles” képviselője alapján vitatja a „steril”, „a nemzetet nem érzékelő”, a „nemzettől idegen”, „önző”, „doktrinér”, „kozmpolita” elit hatalmi aspirációit, úgy mond „félta tőle a nemzetet”, míg ő maga „a nemzet megmentőjének” szerepében lép a politika színpadára. Ugyanakkor a nemzeti elhivatottság alapján fogalmazza meg fenntartásait „a néppel” szemben is, amely „sajnos nem elég nemzeti” ahhoz, hogy „megértőbb”, kevésbé széthúzó” legyen, nem eléggé „hatja át a nemzeti szellem”, hogy felülkerekedjen borulátásán, levertségén, ami hol „magyar fátumként”, „végromlásként” nyer ontológiai színezetet, hol a régi, „kommunista elit” nemzetrontó aknamunkájának keserű

történelmi gyümölcsként relativizálódik, hiszen a rossz fa még él és – ha nem vágják ki tövestül-gyökerestül – a történelmi idő újabb keserű termést érlelhet rajta. A nemzeti legitimációval fellépő hatalmi elit különleges nemzeti elhivatottsága éppen abban áll, hogy neki kell megteremtenie a nép nemzeté válásának erkölcsi, politikai, ideológiai feltételeit. Ez azt jelenti, hogy hatalomra kerülve az új, nemzeti elit fog a régi rendszer *hozott anyagából* – a lesunyt fejű kádárista jónépből – saját képére és saját hasonlatosságára új népet, öntudatos nemzetet gyúrni, amely most már úgy tekint majd az uralmi elitre, mint saját teremtetőistenére, és úgy is ragaszkodik hozzá, nem kezdve ki és nem döntve meg jótékony uralmát soha többé.

„Szakmai kompetencia” és „nemzeti elhivatottság”, „modern racionalitás” és „magyar sajátosságok” ideologikusan eltúlzott szembeállításában nemcsak a politikai tradíció, a szellemi karakter különbsége, hanem a középrétegek valóságos érdekellentéte, érdekfeltétele fejeződik ki. Így volt ez már a Kádár-rendszer régi elitjéből kiváló „reformelitben” is, amely érdekkülönbségeit a „nemzeti elhivatottság” és a „modern racionalitás” alapján fogalmazta meg, s utóbb – a rendszerváltás folyamatában – ezen az alapon választott új pártot magának, illetve az új pártok – a középrétegek két nagy pártja – ezen az alapon *fogadta be* őket, ezen az alapon „nézte el” nekik egykori „párttagságukat”, „kvázi-kommunista” előéletüket. „Jó kommunista”, azaz „nem-kommunista” az egyik esetben az a kommunista párttag lett, aki mindig is a „nemzeti elhivatottságot” szegezte szembe a „nemzetietlen” „kádárista” elittel, a másik esetben pedig az, aki a „modern racionalitást”, „szakszerűséget” képviselte a dilettáns ideokratákkal szemben.

Az elitcsoportok közötti versengésben – hatalomért, befolyásért, pénzért – nincsen semmi rendkívüli, semmi „rossz”. Az is természetes, hogy mindez ideologikusan jelenik meg, és az egymással versengő erők karikaturisztikusan eltúlozzák az ellenfél fogyatékoságait. Még az sem kárhoztatható önmagában, hogy egymás elitarizmusát kölcsönösen populista érvekkel is támadják. A széles középrétegek érdekét politizáló „nemzeti elit” pártja szükségképpen „leng ki” a nemzeti populizmus szélsősége felé, a szintén széles középrétegek érdekét kifejező „liberális elit” pártja pedig a konzervatív liberalizmus (értsd: neoliberalizmus) felé. A két párt „centruma” mérsékelt. Az egyik oldalon *nem* használják a „kozmpolita-internacionalista maffia”, a „nemzet életgyökerén rágó” sajtó, a „szabotázs” vagy „összeesküvés” nemzeti-populista metaforáit, ehelyett csupán arról beszélnek, hogy – mondjuk – a sajtó nem elég lojális a kormánnyal szemben. A másik oldalon viszont a „centrum” *kerüli*, hogy a kormányzó pártokat „balkanizmussal”, „mucsaisággal”, „idiotizmussal”, „dilettantizmussal” vádolja, ehelyett inkább azt mondják, hogy „a kormánynak nincs igazi programja”, vagy: „nem eléggé szakszerűek a kormány döntései”.

Ez a politikai-ideológiai társasjáték és munkamegosztás bizonyára helyén lenne egy olyan társadalomban, amelynek középrétegei nem gyors elszegényedés, hanem gyarapodás és fel-emelkedés elé néznek. Ám a jelenlegi gazdasági krízisben éppen a középrétegek indultak fogyásnak. Márpedig az eddigi „békés átmenet” és a liberális demokrácia alakuló intézményrendszerének társadalmi bázisát a középrétegek alkotják. „Elolvadásuk” olyan vákuum-helyzetet teremtene, amelyben Magyarország is a populista diktatúra vagy populista

demokrácia alternatívája elé kerülne. A „fogyást” megállítani nem lehet, de – időnyerés céljából – lelassítani talán igen. És aki időt nyer – életet nyer. Lelassítani a „fogyást” többek között azzal lehetne, hogy a pártosodott középrétegek ideológiailag túldimenzionált szembenállásukat feladják, s felismerik, hogy a válsághelyzetben a rivális elit lejáratása, gyöngítése nemcsak öngyilkos politika, de a liberális demokrácia egész törékeny, még konszolidálatlan intézményrendszerét is veszélybe sodorja. Az elmúlt két hónap eseményei minden jel szerint rádöbbsentették a középrétegeket erre a veszélyre: a párt-centrumok közeledtek egymáshoz, és a kompromisszumkészség erősödött. De csak akkor, amikor már jól kivehető volt a jobboldali és a baloldali populizmus veszélye.

Ha a két nagy párt „centrumainak” kompromisszuma nem jön létre, vagy nem lesz elég tartós, vagy ha ez már nem elég a gazdasági krízis politikai „menedzseléséhez”, akkor a „nemzeti elhivatottságot” hangsúlyozó mérsékelt elittől – a zűrzavarra, a végromlásra mutatva – igen könnyen átveheti a kezdeményezést és a „nemzeti eszmét” is a *nacionalista populizmus* szélsősége. Ha ugyanis a középrétegeknek az a – MDF, Kisgazda Párt és Kereszténydemokrata Párt – bázisát képező nagy tömbje „letöredezik” és főként gyorsabban „töredezik le”, mint a másik tömb, akkor a szegénységbe vagy létbizonytalanságba „lecsúszottak” utolsó esélye, hogy *nemzeti alapon* szolgáltatassanak nekik *szociális igazságot*. „Lecsúszásukat” úgy értelmezik majd, mint a „nemzetietlen elit” összeesküvését, amely arra fut ki, hogy a „jó magyarokat”, a „tisztes kistulajdonosokat”, tehát „a nemzet megtartó erejét” tönkre tegyék. A nemzeti eszme és a populista elitellenesség

összekapcsolása aztán létrehozhatja a hirtelen lecsúszott „nemzeti középrétegek” és a tartósan szegénységben és kiszolgáltatottságban élő alsó társadalmi rétegek blokkját, amely az elitellenes népi indulatot a „nemzetietlen”, „idegen”, „parazita tőke”, „karvalytőke” stb. ellen terelheti.

Ideológiailag ez a jobboldali populizmus készen áll, ugrásához csak a megfelelő helyzet hiányzik. Mert a szóban forgó középrétegek csak akkor fognak „ugrani”, ha valóban és nagy tömegben szegényednek „néppé”. Az első ilyen „ugrás” már megtörtént, de nem a jobboldali, hanem a baloldali populizmus politikai égisze alatt, még ha ez kevésbé tudatosult is a taxis-blokád résztvevőiben. Tudatosult viszont a jobboldali populistákban, akik azonnal „ellenforradalmi akcióról”, „a nemzet háttadöféséről” és a „baloldali-kozmodopolita-liberális stb. maffia” összeesküvéséről beszéltek.

Csakhogy a baloldali populizmus, a szociális populizmus nem a másik „nagy” párt, az SZDSZ szélsőségeit jellemzi, ahogy viszont a nacionalista populizmus nagyon is jellemzi az MDF szélsőségeit, szinte egész úgynevezett „mozgalmi szárnyát”. Természetesen a baloldali populizmusnak bizonyos elemei megtalálhatók az SZDSZ-ben (elsősorban a néhai SZETA képviselőiben), míg a nacionalista populizmus legszélsőségesebb áramlatai az MDF-en kívül jelentkeznek ma. Csakhogy a baloldali populizmus eleve nem a középrétegek, még csak nem is az újonnan lesüllyedt középrétegek támadásideológiája, eleve nem politikai pártokban, nem pártfrakcióként, pártideológiaként nyilvánul meg, hanem általában a pártokkal (vagyis: általában az elitekkel) szemben: „nem változott itt semmi”, „egyik kutya, másik eb”, „a kisémberrrel ma sem törődik senki” – ez az a

mentalitás, amelyre a baloldali, a szociális populizmus támaszkodhat.

Pártként, pártemberként, a parlamentben, a médiákban szerepelni annyi, mint az alsó társadalmi rétegek előtt *leszerepelni*. Magyarországon igazán csak a középrétegek pártosodtak, és – nemcsak gazdasági vagy szociális okok miatt – befolyásukat alig tudták kiterjeszteni más rétegekre, amit a választásoktól távol maradók elképesztően nagy aránya is jelez. Vagyis míg a jobboldali populizmus csak akkor jelenhet meg a politikai színtéren döntő erőtenyezőként, ha kiszakad a jelenlegi pártokból és mozgalmakból, vagy a „nemzeti középrétegek” elszegényedésének arányában az MDF-ben válik meghatározó erővé, addig a baloldali populizmus eleve a pártkereteken kívül, *a közvetlen tömegakciókban és szakszervezeti keretekben* jelentkezik. Éppen abban rejlik a szociális populizmus hatóereje, hogy szakít az intézményes politikával, kilép a képviseleti demokrácia színtereiről – a pártokból és a parlamentből – és *közvetlenül* – az utcán és a termelés színterein – szerez érvényt az alsó társadalmi rétegek követeléseinek. (A taxisok megmozdulása esetében a kettő – az utca és a termelés színtere – egybeesett.)

Mindenféle populizmus jellegzetes vonása a közvetlen cselekvés, a közvetlen érdekérvényesítés követelése és megvalósítása. Minden jogi intézmény, a törvényes formák betartása, a politikai képviseleti rendszer – populista szempontból úgy fest, mint felesleges és persze rafinált kerülőút, mint a döntés húzása-halasztása, mint jogi csűrés-csavarás, ami csak az igazság órájának eljövételét késlelteti: „elég a politikusokból!”, „elég a mellébeszélésből!” – „inkább a béreket emelnék föl!” vagy:

„távolítsák el ezeket a gazembereket! ”, „csukják már le azokat a gazembereket! ” – jelszavak és indulatkitörések a populizmus kelléktárából. A közvetlen akció mindig a törvényes forma megkerülése: azonnali sikerrel kecsegtet és határozottságot, eltökéltséget demonstrál, még ha mindez puszta látszat, üres forma is csupán: „Ezek aztán nem lacafacáznak!” „Ezek nem fecsegnek, teszik, ami kell!” A 20. században kevés politikai diktatúra volt, beleértve a totális diktatúrákat is, amely kezdetben ne vívta volna ki magának ezt a kétes értékű elismerést, illetve a parlamentáris rendszerrel szemben ne efféle populista jelszavakkal lépett volna föl. *Egyvalamit azonban látni kell: populista tömegakciókra, illetve a társadalom populista manipulálására bármikor és bárhol sor kerülhet, de ez csak akkor veszélyezteti a liberális demokrácia építményét, ha az akut gazdasági és társadalmi válság következtében széles társadalmi rétegek érdekeit jeleníti meg, vagy ha ezeket az érdekeket nem elég hatásosan jeleníti meg az intézményesített politikai szféra, ha negligálja őket az uralmi elit, a középosztály politikai képviselőiben fellépő és a hatalmat gyakorló egyik vagy másik elitcsoport.*

A taxis tömegakció eredetileg ugyan csak egy szakmai érdekcsoport, bár a magyar középrétegek közül talán a legszervezettebb, legjobb kommunikációs infrastruktúrával rendelkező érdekcsoport tiltakozása volt egy olyan kormányintézkedés ellen, amely félelemmel töltötte el, mert megindította volna gyors lecsúszását a társadalom „alsóbb régióiba”. Ám éppen a megmozdulás populista jellege miatt, inkább önvédelemből, mint szolidaritásból, rákényszerültek a legszegényebb, leginkább kiszolgáltatott rétegek érdekeinek

képviselőire is: képletesen szólva maguk mögé kellett állítaniuk az országot, nemcsak más középrétegeket, hanem a „lecsúszó” vagy tartósan szegénységben élőket is.

A középrétegek érzületileg és pártpolitikailag kezdetben erősen megoszlottak: a „nemzeti elhivatottság” alapján állók élesen elítélték és támadták a „taxisokat” („nem éreznek felelősséget az országért”, „hátba támadják a nemzetet”, „lejárattják az országot a Nyugat előtt”); a „szakmai racionalitás” talaján álló liberálisok viszont eltanácstalanodtak: mind politikai, mind gazdasági okokból nem tudtak határozottan állást foglalni sem a kormány ellen, sem a „taxisok” mellett. Minden „összeesküvés-i teória” ellenére képtelenek voltak akár csak politikai hasznot húzni a kormány nyilvánvaló politikai ügyetlenkedéseiből, hiszen maga az áremelés gazdasági kényszerlépés volt. Ám néhány nap elég volt ahhoz, hogy a terebélyesedő populista tömegakció egyesítse a középrétegeket, és közelítse a két nagy párt „centrumait” egymáshoz. Hiszen még a kevésbé borúlátók előtt is azonnal fölrémlett egy olyan „népi blokk” politikai erővé szerveződése, amely közvetlen politikai akciókkal béníthatja meg a nemzetgazdaságot, a válságát még tovább fokozva és feltartóztatva a világgazdaságba integrálódás előfeltételeinek megteremtését is. A „taxis-sztrájk” kapcsán fel-emlegetett 1973-as chilei precedens, a „teherfuvarozók” sztrájkja téves analógián alapul: ott ugyanis éppen a „népi kormány” baloldali populista politikája ellen szerveződött meg a „középrétegek” blokkja, mikor a parlamenten keresztül többé nem tudták érvényesíteni akarataikat. Magyarországon ezzel szemben – ha csak egy múló pillanatra is – éppen a „középrétegek” kormánya, helyesebben *parlamentje* ellenében

jött létre a „lecsúszó” alsó középrétegek és a szegény rétegek „népi blokkja”.

A középrétegek passzivitása, tartózkodása a populista tömegakció elítélésétől (gondoljunk a kormánypárti ellentüntetés elszigeteltségére) éppoly feltűnő volt, mint pár héttel korábban az alsó középosztály és a „lecsúszott” népi rétegek távolmaradása a szavazóurnáktól (ami szintén egyfajta populista tiltakozásként fogható fel, ha negatív formában fejeződött is ki). Mindenesetre, az első meglepetésből és ijedtségből felocsúdva a középrétegek ezúttal alkalmasnak bizonyultak a populista tömegakció kezelésére. Természetesen az a körülmény, hogy a „lázadók” maguk is a középrétegekhez tartoztak, tehát volt még vesztenivalójuk, igen nagy szerepet játszott a megegyezésben, s ezen túlmenően abban is, hogy a népi indulatokat – e középosztályi közvetítéssel – sikerült valamelyest a szakmai érdekképviselet intézményrendszerébe „becsatornázni”. Ezzel azonban a nagypolitika kártyaasztalánál új játékos kapott helyet: a szakszervezeti mozgalom, és ha az akut gazdasági válság körülményei között nem akarja elveszíteni azt az erőt, amelyet – számára is váratlanul – ez a populista tömegakció „lehelt” politikai testébe, kénytelen lesz a „lecsúszó” középrétegek nagyon is tagolt érdekei mellett, a „leszakadt” néprétegek kétségbeesését és lázadó indulatát is közvetíteni. De nem válik-e akkor – legalábbis bizonyos szervezeteiben – szükségképpen populista erővé ő maga is?

A gyors elszegényedés, a lecsúszástól való szorongás, kétségbeesés és elveszettség érzése, a szociális igazságtalanságok, az uralmi elit nagyfokú korrumpáltsága és arroganciája időről-időre széles népi rétegeket terelhet az

indulatok országútjára. A középrétegek politikai együttműködése a parlamentben, a következetesen végigvitt gazdasági program, az érdekképviselői szervezetek beemelése a politikai döntéshozatalba, a sokat emlegetett „szociális háló” gyors kifizetése – mindez csupán esélyt jelent az összeomlás elkerülésére. Egyvalami azonban biztos: a populista kártyát – ahogy eddig is – csak egymással rivalizáló, ellenérdekű középosztályi csoportok játszhatják ki egymás ellen. Egy rendkívül labilis politikai és válságos gazdasági helyzetben azonban a populista kártya kijátszása – akár jobb-, akár baloldaltól – öngyilkos húzásnak bizonyulhat. Amilyen könnyű az elkeseredett népi rétegeket mozgósítani és kivinni az utcára, olyan nehéz aztán hazavinni őket. Aki politikai sorsát a populista kártyára teszi fel, az nemcsak mindent elveszíthet, de országát is elveszejtheti.